

Republicans i catalanistes. Reus, 1890-1899

per Àngel Duarte*

Les aproximacions historiogràfiques a l'etapa fundacional del catalanisme polític modern semblen ocupar-se, últimament, de dues grans qüestions. D'entrada, es va fent més precís el coneixement de les primeres organitzacions regionalistes i s'avança en l'anàlisi de la composició social i la implantació geogràfica tant de les plataformes que pretenien abastar la totalitat del territori català com de les entitats locals i comarcals.¹ Al mateix temps, es comença a privilegiar l'estudi de les diverses tradicions culturals que, convenientment transformades en un procés d'adequació a la realitat catalana i espanyola del darrer quart de segle XIX, projecten l'entramat d'idees a partir del qual es bastirà el discurs operatiu del nacionalisme.² L'objectiu d'aquestes ratlles és el de posar en relleu la conveniència d'aprofundir, en paral·lel a aquestes i altres possibles línies de recerca, l'estudi de la incidència que va tenir la desclosa del nacionalisme en el si de les altres cultures polítiques coetànies.³ Cultures que, com en el cas del repu-

* Universitat de Girona.

1. Sense ànim exhaustiu, es poden citar el següents treballs: J. LLORENS, *Catalanisme i moviments nacionalistes contemporanis (1885-1901)* (Barcelona 1988) i *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític* (Barcelona 1992); M. COSTAFREDA, *Orígens del catalanisme a Tarragona, 1900-1914* (Tarragona 1987); I. CARNER, *Manuel Folguera i Duran i els orígens del catalanisme sabadallenc* (Sabadell 1987); J. TOUS, *La formació del catalanisme polític a Reus. "Lo Somatent" 1886-1903* (Reus 1987); P. ANGUERA, *L'ombra de l'estel blanc. Estudis sobre el catalanisme polític* (Reus 1989); J. PLANAS, *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarasa (1872-1934): escrits polítics* (Vic 1994) i J. POMÉS, *Orígens del catalanisme en un entorn rural: l'exemple de Sant Pol de Mar (el Maresme) (1888-1913)*, dins *Actes. Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració (1875-1923)* (Manresa 1992), ps. 313-317 i 319-324.

2. Josep M. FRADERA, *El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)*, dins M. RAMISA, *Els orígens del catalanisme conservador i "La Veu del Montserrat" 1878-1900* (Vic 1985). Per als anys immediatament posteriors a la revolució liberal, cf. J.M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida* (Barcelona 1992).

3. Entre aquestes altres línies de recerca s'hauria d'esmentar aquella que planteja l'anàlisi comparativa amb altres nacionalismes hispànics (l'espanyol, el basc o el gal·lec) i l'estudi de l'evolució i definició del mateix estat espanyol. Cf. *Los nacionalismos en la España de la Restauración*, dins «Estudios de Historia Social», 28-29 (Madrid 1984), i J. G. BERAMENDI - R. MÁIZ (comps.), *Los nacionalismos en la España de la II República* (Madrid 1991). Pel que fa a la interacció entre les diverses cultures polítiques l'únic terreny significatiu en el qual s'han generat aportacions interessants ha estat el de l'obrerisme llibertari; cf. Pere GABRIEL, *Anarquisme i catalanisme*, dins *Catalanisme. Història, política i cultura* (Barcelona 1986), ps. 195-210; Joan-Lluís MARFANY, *Els obrers, l'anarquisme i la llengua catalana en el tombant de segle*, «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXIII. *Miscel·lània Jordi Carbonell*, 2 (Barcelona 1991), ps. 103-132, i Teresa ABELLÓ, *El moviment anarquista (1874-1914). Entre el catalanisme i l'internacionalisme*, «Afers», 13 (Catarroja 1992), ps. 131 i ss.

blicanisme, tenien un elevat grau d'operativitat a la Catalunya dels anys del canvi de segle i que, de la mateixa manera que el nacionalisme, en cap cas no poden ser considerades com cossos de doctrina tancats, dotats d'una lògica plenament independent i capaços d'evitar la contaminació de les cultures alternatives. Una més exacta comprensió d'aquestes dinàmiques interactives hauria de fer possible una valoració més ajustada de les repercussions que la formulació del nacionalisme va tenir en el teixit social català.

L'escenari d'aquest primer apropament al tema serà el Reus de finals del Vuit-cents. La capital del Baix Camp era, encara aleshores, la segona urbs catalana i passava per ser una ciutat de reconeguda tradició liberal i receptiva als nous corrents intel·lectuals. La intensa vida política i associativa, el vigor dels nuclis republicans i el caràcter anticipatori de moltes de les pràctiques del catalanisme local converteixen Reus en un marc idoni per a reflexionar, des d'un microcosmos concret, sobre les implicacions que la desclosa del nacionalisme va tenir en els corrents democràtics.⁴

En el darrer tram del segle passat el catalanisme gaudia a la ciutat de bona salut. El 1884 es creava l'Associació Catalanista. Dos anys més tard sortia a la llum el periòdic «Lo Somatent». Ambdues plataformes afavorien la institucionalització d'un moviment que començava a canalitzar les inquietuds d'industrials i propietaris, de professionals liberals i funcionaris de l'administració local, de professors i estudiants. Fou en el si d'aquestes entitats que el catalanisme reusenc desenvolupà una capacitat innegable de maduració ideològica. Maduració que es traslluí, d'una banda, en el trànsit, sense ruptures sorolloses, des del conreu dels valors literaris i culturals a la formulació de propostes interclassistes de modernització política, administrativa i econòmica; i, de l'altra, en la decisió de fer-se un lloc en l'arena electoral per tal d'intentar dur a terme una gestió institucional d'acord amb aquells postulats. Lògicament, aquest darrer pas va esquarterar el vell esquema polític local. Un esquema que, a Reus, continuava tenint en el republicanisme una peça clau.⁵

El republicanisme reusenc presentava, en aquells anys, una morfologia peculiar. Fent un esforç de simplificació podríem detectar una clara polarització que, al marge de les adhesions als partits estatals (possibilistes, centralistes, zorrillistes, federals orgànics i pactistes), escindiria el republicanisme conservador de l'intransigent, esquerrà i populista. A les portes del sistema, el possibilisme castelari, que ja durant els anys setanta havia aconseguit la direcció del partit, s'alçava amb la posició hegemònica tant en el si del moviment democràtic com, gràcies a un hàbil joc d'aliances electorals, en la vida ciutadana. Josep Güell i Mercader, líder històric i estret col·laborador d'Emilio Castelar, havia passat, des de 1873, a Madrid. Al capdavant del partit el substituï una nova generació de dirigents estretament relacionats amb la propietat de la terra, la banca, la indústria i el comerç: Jaume Padró, Felip Font i Joan Vilella. Individus per als quals la república només es podia assolir, i consolidar, en la mesura en què la democràcia deixés de veure's com una amenaça a la propietat i a l'ordre.

4. Tot i la pèrdua d'empenta demogràfica que es registra en la segona meitat del Vuit-cents, Reus tenia, el 1897, 26.752 habitants. Cf. Pere ANGUERA, *Història dels pobles del Baix Camp* (Reus 1989), ps. 376-377.

5. J. TOUS, *op.cit.*, p. 25.

Dirigents polítics que aviat van copsar les limitacions que la seva adscripció ideològica els plantejava a l'hora d'intentar fer el salt polític a Madrid; però que, en canvi, es van adonar de la virtualitat d'un projecte local, que, tot redefinint el mite de la ciutat liberal, de la pàtria dels Pere Mata i Joan Prim, els garantia el paper de gestors privilegiats, gairebé de representants naturals, dels interessos ciutadans. Fou en base a aquest projecte localista que aconseguiren de mantenir-se actius fins i tot en els anys primers, i més durs, de la Restauració. Entre 1874 i 1884, des de l'Ajuntament o a través de la xarxa d'associacions ciutadanes, lluitaren, amb notable èxit, per la preservació de les clientele locals i fiscalitzaren la política dels conservadors. El mateix any 1874, i per facilitar aquesta tasca, crearen una capçalera periodística nova —el diari «Las Circunstancias»— que, tot i les suspensions governatives, havia de subsistir fins als anys 1930. El 1879 es dotaren d'un organisme de direcció política: el comitè democràtic possibilista; i, entre aquest any i 1881, protagonitzaren una embranzida organitzativa directament relacionada amb les expectatives d'ascens a tasques executives del reformisme liberal que encapçalava Práxedes Mateo Sagasta.⁶

Al seu costat, es trobava el republicanisme populista. A Reus, el federalisme pimargallà, principal referent de l'esquerra republicana a Catalunya, era extremament dèbil. El pes en el si de l'esquerra reusenca corresponia al federalisme orgànic inspirat per Estanislau Figueres i Francesc Rispa i Perpiñà, i, amb una menor presència, al progressisme. Liderada per advocats, comerciants i periodistes, com Ricard Guasch, Antoni Soler Clariana o Julià Nougués, aquesta branca del republicanisme tindrà, fins a la dècada dels noranta, una presència ínfima en la política oficial. Els regidors possibilistes constituïen, des de 1881, la meitat del consistori; i havien començat a posar el peu a la Diputació. El 1891 els possibilistes controlaven quatre tinences d'alcaldia i, tret de la de cultes, la totalitat de les seccions de govern municipal. En contrast, l'esquerra republicana no es començà a reorganitzar fins el 1881 (amb la creació de la Unión Democrática), no edità un primer periòdic fins el 1889 (el setmanari «El Federal») i no accedí a llocs de representació fins ben entrada la dècada dels noranta i sota el paraigua aglutinador del Centre Republicà Democràtic Autonomista. A desgrat de tals limitacions, el paper dels elements esquerrans resulta clau en l'articulació d'una vida política no oficial, aquella que des dels centres, societats i periòdics es desenvolupava en els marges del sistema, aquella que s'expressava en el si del Centre de Lectura⁷ i en els aldarulls contra els consums d'agost de 1877 o, vint anys després, en la campanya per la revisió del procés de Montjuïc.⁸ En altres paraules, franges significatives de la burgesia, així com bona part dels professionals liberals, dels petits comerciants, de la menestralia i dels treballadors tenien en els republicanismes el seu referent polític.

6. M'he referit amb detall a la reorganització republicana en els primers anys de la Restauració en el meu estudi *Possibilistes i federals. Política i cultura republicanes a Reus (1874-1899)* (Reus 1992).

7. Malgrat que el Centre afirmava restar al marge de la lluita política, l'absència de plataformes pròpies del republicanisme esquerrà va fer que els seus prohoms s'ocupessin de la direcció de l'entitat. Així, Ricard Guasch va assolir, el 1875, la presidència i, des d'allí, va combatre la dretanització de les entitats cíviques i culturals d'arreu del país. Cf. À. DUARTE, *Possibilistes...*, ps. 146-147.

8. *Ibid.*, ps. 62-64, i 140-143.

El substrat regionalista: entre l'amor al país i la regionalització del federalisme

El primer que tot cronista, erudit o historiador es veu en l'obligació d'assegurar, quan es refereix als republicans catalans del Vuit-cents, és que tot i no ser catalanistes, eren ben catalans, *catalanassos*.⁹ Amb això, sovint no s'acostuma a voler dir gaire cosa més que, al costat de la seva fidelitat als projectes democràtics espanyols, els republicans del país sentien afecció per les coses pròpies i un intens amor per la pàtria nadiua. Aquesta obvietat, la reiteració de la qual no s'explica si no és pel profund teleologisme que impregna el gruix de la historiografia nacionalista, conté, és cert, bones dosis de veritat. Però, crec que per a interpretar-la correctament, cal matisar-la i dotar-la de contingut.

Prenent com a punt d'arrencada els primers anys de la revolució liberal, ha estat factible elaborar, per a Reus, una genealogia pre-nacionalista. Així, resseguint aquells episodis susceptibles d'adscriure's a la tradició liberal-progressista-democràtica, s'ha pogut rememorar la figura de Pere Mata, l'il·lustre reusenc que, el 1836 i des de les pàgines d'«El Vapor», defensà un projecte liberal industrialista, reivindicà el paper que hauria de tenir una Catalunya expansiva i modernitzadora i establí un joc de dicotomies —que tanta utilitat hauria de tenir des de mitjan dècada de 1880-1889 en la formulació del catalanisme— que incloïa l'estigmatització de Castella com a ociosa.¹⁰ S'ha recordat que el fracàs d'aquella estratègia industrialista estimulà el «desvetllament de la catalanitat cultural [...] amb components nostàlgico-sentimentals»¹¹ i afavorí la vitalitat d'una Renaixença que, al Baix Camp, fou protagonitzada per homes d'ideologia progressista; i, fins i tot, s'ha sostingut que aquesta dinàmica culturalista condicionà les característiques de la politització democràtica en els anys immediatament posteriors a la revolució de 1868. D'aquesta manera, s'explicaria que pel setembre d'aquell any s'acordés de substituir els retrats dels Borbons que penjaven a l'Ajuntament pels dels homes que s'havien distingit durant la Guerra de Successió pel seu suport a la causa austriacista, o que, en els mesos següents, els republicans reusencs, com els de la resta del país, fossin sensibles a la idea de Catalunya com a bressol i baluard de les llibertats. Aquesta tesi, sostinguda per al conjunt dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó des del Pacte de Tortosa, tindrà en el reusenc Güell i Mercader, redactor real del text, un defensor destacat, i, en rigor, vindrà a modificar l'esquema comunalista i pactista, dissenyat per Francesc Pi i Maragall. Güell, compartint en aquells moments les tesis almirallianes, apuntava a la regionalització del federalisme.¹²

L'altre gran mite sentimental i patriòtic que tindrà una àmplia audiència, el de Catalunya com a terra de treball i de progrés material, tot i tenir una certa funcionalitat, no hauria impregnat, en la mateixa mesura i fins el 1874, el món

9. Joaquim Santasusagna assegurava que «la catalanitat de Güell ja s'exterioritzava en la seva joventut» (p. 141). I, encara, recull el següent testimoni de Pere Cavallé: «Era catalanès en Güell. La llarguíssima estada a Madrid no havia madrilenjat gens ni mica. Al revés, que amb els anys es tornava més català. No sols en el pensar, sinó també en l'escriure...» (p. 142); cf. *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900* (Reus 1982).

10. Jordi MALUQUER DE MOTES, *El socialismo en España, 1833-1868* (Barcelona 1977), ps. 115-116. P. ANGUERA, *L'ombra...*, p. 24.

11. P. ANGUERA, *L'ombra...*, p. 26.

12. «La Redención del Pueblo» (23-v-1869); citat per P. ANGUERA, *L'ombra...*, p. 31.

d'idees democràtico-republicanes. Caldria esperar als primers anys vuitanta, amb la desclosa de les campanyes proteccionistes, per a poder assegurar la seva sòlida incidència social. Però, en qualsevol cas, aquests elements —catalanisme sentimental, literatura catalana i federalisme particularista—, la presència dels quals es detecta en les dècades centrals del Vuit-cents, serviren per a explicar el sorgiment de l'associacionisme catalanista en el darrer tram del segle.¹³

Tot i la placidesa amb què sembla desenvolupar-se aquesta genealogia, no deixen de manifestar-se alguns entrebancs. El primer, prové de l'evidència que aquest sentiment de catalanitat sempre s'havia posat al servei d'un projecte nou per a Espanya —nació, estat i pàtria gran alhora— i que, en conseqüència, sempre havia estat subordinat a la hipotètica acció d'agents col·lectius (formacions polítiques, alçaments urbans o conspiracions militars) comuns a tot el marc estatal. El segon, i tal vegada el més important, neix de les creixents reticències amb què la democràcia observava el decantament ideològic de la Renaixença. El mateix Güell s'encarregà de posar en evidència la manca d'unanimitat en la valoració d'alguns dels episodis centrals d'aquella nissaga. La força d'uns criteris, d'unes idees que bé podem definir com a ambientals no evitava que, a partir de la definició democràtica (prioritària en el cas dels republicans), s'arribés a qüestionar el paper del renaixement literari i cultural. El 1860, jove abrandat com era, Güell podia titllar Castella d'opressora de la pàtria catalana i, fins i tot, prometre morir fins que aquesta «llibrada sia».¹⁴ Deu anys més tard denunciava, amargament, el fet que el despertar de la literatura catalana aparegués massa sovint associat al reaccionarisme ideològic. Ben significativa de l'herència cultural amb la qual Güell se sentia còmode, el romanticisme progressista, era la defensa que feia de la línia d'actuació que hauria encetat Víctor Balaguer. La reivindicació dels trets propis de la comunitat tenia com a finalitat el facilitar la integració de Catalunya en la història i en la política espanyola, fer que es reconegués el paper dels catalans com a agents del progrés dels ideals liberal-democràtics arreu d'Espanya.¹⁵ El problema radicava en el fet que, en el si de la Renaixença, el llegat de Balaguer havia deixat d'ocupar un lloc central. Güell n'era conscient i ho va fer servir per a justificar un conjuntural, però notable, distanciament en relació amb les anteriors propostes de regionalització federal. L'amor al país, el catalanisme cultural i els ideals democràtics no eren necessàriament coincidents.

13. Aquesta és la tesi que, explícitament, defensa Pere Anguera en *La formació de la consciència nacional a Reus*, «Revista de Catalunya», núm. 4 (1987), ps. 36-37. Text recollit a *L'ombra...*

14. Aquestes afirmacions les feia en un poema, amb tota seguretat inèdit, que el periòdic nacionalista «Pàtria Nova» s'encarregà de treure a la llum, el 1905, amb motiu de la necrologia de Güell. La part final del poema era la següent: «¡Juro guardar dins mon cor, / Com una joia estimada, / L'amor sant que me ensenyà / Ma mare a tindre a la pàtria. Juro odià aixís mateix, / Puig may serà prou odiada, / La nostra subjecció als reys / De la terra castellana.» / Y en ma veu senti / crit / De nostra patria indignada. "Juro venjar ab mas mans / Los màrtirs que en mil batallas / Daren sa vida en defensa / De nostras lleys estimadas. Juro, per fi, no deixar / Aquestas armas sagradas, / Y fer sempre una cruel guerra / Al opresor de la pàtria, / Fins que llibertada sia / Del Jou a que està amarrada, / O jo, com bon català, / Muyra brau en la demanda.» Cf. «Patria Nova» (21-IX-1905), ps. 217-220.

15. P. ANGUERA, *El centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana* (Barcelona 1977), p. 61. Per a Balaguer, cf. Eva SERRA, *Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents*, «Revista de Catalunya», núm. 26 (Barcelona 1989), ps. 34-40.

Possibilistes i regionalistes

Ja sota la Restauració, amb Güell instal·lat a Madrid, resultava comprensible que, no tan sols ell, que havia trobat a la capital de l'estat i en la política espanyola una manera de guanyar-se la vida i de promocionar-se socialment, sinó el gruix del possibilisme reusenc assumís el nacionalisme espanyol castelari. Els assajos federalitzants havien afavorit el protagonisme popular. Els aixecaments federals de la tardor de 1869, l'agitació internacionalista, la mateixa experiència institucional de 1873 o els alçaments carlins, episodis viscuts amb una especial intensitat a Reus, no es podien tornar a repetir. El restabliment de l'ordre passarà a associar-se a la culminació del projecte nacional espanyol. La millor garantia per a assolir l'estabilitat social i democràtica semblava ser la conclusió del procés destinat a bastir un estat eficaç organitzat com a règim unitari.¹⁶

L'oblit de les aspiracions autonomistes per la dreta republicana es va fer ben palès amb motiu dels debats sobre la Constitució de 1876 i arran d'una polèmica periodística que, arreu d'Espanya, girà al voltant del provincialisme. Pel maig de 1876, els possibilistes reusencs s'oposaren als intents de mantenir certs privilegis forals a Navarra i el País Basc. Els objectius d'ordre, progrés i democràcia que diuen representar estarien, segons el seu raonament, estretament imbricats amb el principi d'unitat constitucional. Els furs no deixaven de ser privilegis insostenibles i reminiscències de l'antic règim. Ben al contrari, al que aspiren és a la vertebració d'un estat-nació sense fissures, amb drets i deures iguals per a tots els ciutadans i totes les regions que l'integren.¹⁷

En la mateixa línia argumental, els castelarins de Reus consideraran que la polèmica, sorgida, el 1878, en la premsa espanyola sobre les virtuts del provincialisme era obsoleta i inconvenient. I ho era perquè distorsionava el debat polític; un debat que hauria de centrar-se en la manera d'evitar el predomini de les tesis més reaccionàries en el redactat constitucional i en com preservar el màxim de conquestes de 1868 i assegurar, d'aquesta manera, la possibilitat de mantenir obert el camí que havia de menar a l'assoliment d'un estat democràtic, fort, unitari i, com a molt, amb descentralització administrativa.¹⁸ Es podia donar suport als Jocs Florals i a altres manifestacions de respecte pels valors tradicionals de la comunitat, es podia col·laborar en el primer periòdic escrit en català —«Lo Campanar de Reus»—, i, des de les seves pàgines, assegurar que la pàtria catalana, caracteritzada per una llengua i una història, era compatible amb la pàtria espanyola, que el patriotisme local alimentava el nacional; però allò que

16. Per al nacionalisme castelari, cf. A. de BLAS, *Tradición republicana y nacionalismo español (1876-1930)* (Madrid 1991), ps. 75-80; Luis ESTEVE IBÁÑEZ, *El pensamiento de E. Castelar* (tesi doctoral) (Univ. d'Alacant, 1990); i, les interessants reflexions que, en lligar el projecte nacional de Castelar amb el de Cánovas del Castillo, fa Pierre VILAR, *Estat, nació, pàtria, a Espanya i França: 1870-1914*, dins *Reflexions d'un historiador* (València 1992), ps. 37 i ss. Per als esdeveniments del Sexenni, cf. P. ANGUERA, *Propaganda política i processos electorals al Baix Camp: 1869-1873* (Reus 1985).

17. «Las Circunstancias» (27-V-1876), p. 1.

18. «Las Circunstancias» (4-X-1878), p. 1. La polèmica involucrà, entre altres, «El Imparcial», de Madrid, «La Lealtad», de Granada, «La Voz Montañesa», de Santander, «El Mediodía», de Màlaga, i el «Diario de Huesca».

no s'havia de fer era entestar-se en propostes polítiques de caire federalitzant que pòssin en perill la unitat de la pàtria i de la nació espanyola.¹⁹

En començar la dècada, dels vuitanta, i per tant de manera molt ràpida, el possibilisme reusenc va protagonitzar, amb el redescobriment de les virtuts polítiques del particularisme regionalista, un notable gir estratègic. Pel mig s'havien produït dos fets nous. El primer, la celebració del Primer Congrés Catalanista i l'obertura d'un cicle d'agitacions catalanistes. El segon, l'ascens de Sagasta al govern de l'estat. Si això darrer conjurava l'amenaça ultramontana i deixava les mans lliures per a dur a terme empreses més ambicioses, el protagonisme catalanista obria una dinàmica que podia sotragar l'estantissa vida política d'aquells anys. «Las Circunstancias», en un solt redactat excepcionalment en català, es va felicitar de la convocatòria del Congrés Catalanista i s'hi adherí formalment: «¿Com no hi havem de estar conformes si's tracta del progrés y la millora de la nostra terra?» La indefinició, o amplitud, dels objectius del Congrés i la flexibilitat adoptada a l'hora de precisar qui era catalanista creen les condicions per a l'adhesió. Per al republicanisme conservador, catalanista era tot aquell que s'esmerçés en la recuperació i defensa de les tradicions i valors propis de la comunitat, tot aquell que entengués que era a partir de la defensa d'aquest patrimoni que calia trobar vies de modernització per a la societat reusenca, catalana i espanyola. Ras i curt, aquest catalanisme no implicava l'existència d'un projecte polític autònom i, molt menys, contraposat al democratismes conservador i espanyolista del castellarisme.²⁰

D'altra banda, la nova actitud possibilista també naixia de la necessitat de consolidar-se com l'única opció republicana operativa en l'àmbit local. I, això, podia posar-se en qüestió amb les primeres passes del catalanisme. Entre els inscrits al Congrés no hi figurava cap dirigent del possibilisme reusenc. En canvi, i al costat del catalanista Bernat Torroja, del poeta Josep Martí i Folguera i d'Antoni Llorens, hi constava el federal Ricard Guasch.²¹ Quatre anys més tard, en crear-se l'Associació Catalanista, «Las Circunstancias» es feia ressò de les primeres vetllades de l'entitat, però ho feia des de fora, posant l'accent en la vessant cultural i defugint l'existència de connotacions polítiques. En canvi, els federals Guasch i Antoni Soler formaven part del nucli fundacional de l'ACR.²² Els federals, que no desenvolupaven una significativa tasca institucional a l'Ajuntament o a la Diputació, que no havien encetat, perquè amb el sufragi censitari ho tenien molt difícil, una estratègia electoralista, semblaven trobar en l'agitació catalanista una eina eficaç per a recuperar incidència social.

El canvi d'actitud del possibilisme que es registra a començaments de la

19. Entre els redactors de «Lo Campanar de Reus» figuraven els possibilistes Pere Ortal i Ricard Sable; cf. Marc FERRAN, *Humor i sàtira a Reus. La premsa satírica (1868-1936)* (Reus 1992), ps. 37-39. A l'article de presentació s'afirmava amb claredat: «los catalans, donchs, estimem la unitat d'Espanya, com de rigor és degut a tots los fills d'una pròpia Nació.»

20. «Las Circunstancias» (22-IX-1880), p. 1. J. J. TRÍAS VEJARANO, *Almirall y los orígenes del catalanismo* (Madrid 1975), ps. 284 i ss. J. M. FIGUERES, *El Primer Congrés Catalanista i Valentí Almirall. Materials per a l'estudi dels orígens del catalanisme* (Barcelona 1985), p. 65.

21. Llistes d'inscrits en J. M. FIGUERES, *El Primer Congrés...*, ps. 71, 76 i 80. Informacions a «Las Circunstancias» (14 i 15-X i 17-XI-1880), ps. 1-2.

22. «Las Circunstancias» (2 i 8-II, 19 i 20-VIII-1884), ps. 1-2. P. ANGUERA, *Bernat Torroja (1817-1908). Teoria econòmica i reivindicació nacional* (Reus 1987), ps. 299-303.

dècada dels vuitanta es concretarà en una doble línia de treball. En primer lloc, els possibilistes passaren a veure amb bons ulls les activitats catalanistes i a col·laborar-hi quan els és factible. Pel gener de 1881 informaven de les activitats del primer Congrés de Jurisconsults Catalans;²³ el 1882, publicaren diversos articles, especialment de Roca i Farreras, que lloaven el potencial regenerador del regionalisme;²⁴ el 1883, reproduïen a la seva premsa el manifest que el Centre Català —la plataforma creada per Almirall arran de la ruptura amb Pi i Margall— elevava a les màximes autoritats de l'estat «*lamentándose de la inmoralidad electoral que de cada día viene tomando mayores proporciones en España*»;²⁵ en fi, aquell mateix any, Güell encetava, des de Madrid, una col·laboració periòdica, que hauria de perllongar-se durant dues dècades, amb «La Renaixença».

La intervenció del possibilisme en aquestes campanyes assolí el seu moment culminant el 25 de juliol de 1886, amb la participació del director de «Las Circunstancias», Teodor Salvadó, en el míting que, sota els auspicis del Centre Català, es va fer al Teatre Novetats de Barcelona per exigir el proteccionisme aranzelari. La intervenció de Salvadó posa en relleu els trets essencials del discurs possibilista: acord amb el catalanisme pel que fa a la defensa dels interessos materials de Catalunya i apologia, amb tots els matisos que calgui, de la unitat nacional espanyola: «La situació de Catalunya unida ab Espanya, és a poca diferència de la situació d'un home hourrat, laboriós, desitjós de complir sos deures, casat ab una dona vana, dropa i malgastadora. Pero, senyors, d'aquest matrimoni n'han nascut molts fills, s'han creat molts interessos comuns, y, per consegüent (és opinió meva) deu ferse tot lo possible pera evitar lo divorci o qualsevol rompiment extrepitós.»²⁶

La contraposició Catalunya-laboriosa / Espanya castellana-ociosa començava a quallar en el possibilisme. Tanmateix les simpaties del republicanisme conservador pel catalanisme seran conjunturals —es donen en els anys que el lideratge corresponia, a grans trets, a Almirall— i encara constretes a l'àmbit cultural, a la denúncia del caciquisme i a la defensa del progrés material i dels interessos econòmics.²⁷ En cap cas no es pot afirmar que aquestes simpaties desemboquessin, a curt terme, en una catalanització política del possibilisme. Aquest acceptava que al costat de l'actuació local podia intervenir en l'àmbit català, però sense renunciar a una projecció estatal a través de les formacions espanyoles del republicanisme conservador. Serà durant la dècada dels noranta quan l'ambivalència de fons sortirà a la llum. Per un costat, els possibilistes forjaran una entesa electoral, i gairebé programàtica, amb el catalanisme en la política municipal. Per l'altra, menaran un combat decidit al tombant ideològic que el catalanisme començava a prendre després de la fallida dels projectes almirallians.

Els possibilistes, decidits a mantenir la seva condició de nucli director de la

23. «Las Circunstancias» (5 i 6-I-1881), ps. 1-2. Cf. J.J. GIL CREMADES, *El reformismo español. Krausismo, escuela histórica, neotomismo* (Barcelona 1969), ps. 304-396.

24. Cf., per exemple, «Las Circunstancias» (15-VIII-1882), p. 1, *¡Cataluña por las provincias!*

25. «Las Circunstancias» (27-I-1883), ps. 1-2.

26. «Las Circunstancias» (28-VII-1886), p.2.

27. En els moments de sintonia proteccionista, «Las Circunstancias» reproduirà les cartes que Almirall dirigí a «El Progreso», de Madrid, explicant la qüestió catalana; cf. 14 i 15-VIII-1886, ps. 1-2.

vida ciutadana, havien desenvolupat, des de 1879, una activa política d'aliances. Primer, es coalitzaren, per a les eleccions municipals i provincials, amb el liberalisme dinàstic. Tot i el parèntesi que es registrà entre 1886 i 1889, amb la coalició intrarepublicana, en aquest darrer any retornaren, d'una manera definitiva, a la candidatura liberal-possibilista. Ara, però, amb una novetat significativa. Entre els candidats figurava el catalanista Pau Font de Rubinat. A diferència del que s'esdevenia a altres ciutats i viles del país, els catalanistes del Baix Camp, des de 1887, van mostrar un creixent interès per la participació electoral i per assolir el control de la gestió política municipal. El 1893, es feia realitat la incorporació plena dels catalanistes, en peu d'igualtat amb liberals i possibilistes, en una plataforma que passava a definir-se obertament com administrativista. Paral·lelament, les tres forces coalitzades portaven el catalanista Antoni Serra i Pàmies a la Diputació Provincial, des d'on, segons sembla, introduí l'ús del català a les sessions plenàries.²⁸

Els motius que es troben al darrere d'aquesta inusual confluència de forces polítiques foren complexos. Els possibilistes, des del mateix 1874, tractaven de fer cara a l'hegemonia política del conservadorisme liderat per Marià Pons. Aquest, aprofitant-se de la patent de cors que facilitava l'exclusivisme canovista dels primers anys de la Restauració, havia teixit una xarxa de dependències clientelars que tenia com a eix articulador les possibilitats que brindava l'Ajuntament. Els llocs de treball que es podien oferir des del consistori (personal de l'Institut, administració d'estancs i correus, actuaris dels jutjats o peons caminers), així com la concessió d'obres o de la gestió dels consums, servien per guanyar-se fidelitats i assegurar la preeminència d'una determinada facció ciutadana. En rigor, els possibilistes no podien esgrimir l'acusació d'*empleomania* per atacar els conservadors. Ells havien fet el mateix durant el Sexenni, havien bastit el seu particular *spoils system* i no dissimulaven que aspiraven a reeditar-lo. Els conservadors no es van estar de recordar-ho: «*Háse observado siempre el afán de los posibilistas por imponerse a los otros tres partidos, no con aquella noble emulación que consiste en el predominio de su doctrina, sino sencillamente para acaparar la administración de lo que no es suyo, de la riqueza local en todas sus manifestaciones, ya fuera en el gobierno del común ya en el de las sociedades de crédito ya en el de cualquier corporación donde hubiera fondos que manejar [...] así se han visto convertidos en verdaderos perros de presa asidos al puchero municipal, vacío y seco para saciar tanta sanguijuela.*»²⁹ És per això que la crítica possibilista girarà sobre l'ús que es feia d'aquesta xarxa d'interessos. Més que sobre la venalitat de Pons i els seus col·laboradors, posaran l'accent en la manca d'interès per a usar aquesta malla de complicitats en pro dels interessos econòmics de Reus. Dues grans problemàtiques van servir per a reforçar aquest argument. D'una banda, el litigi econòmic que enfrontava el municipi amb l'administració de l'estat. La insolvència financera del consistori s'agreujà per raó d'una forta pressió fiscal

28. Les eleccions de febrer de 1893 van tenir caràcter parcial i Serra no es va haver d'enfrontar a cap candidat alternatiu. Serra va obtenir 865 vots a Reus i 2.168 en tot el districte. Pel setembre de 1869, els candidats coalitzats foren, al costat de Serra, el liberal Tomàs Abelló i el possibilista Josep Vidiella. Tots tres triomfaren, però Vidiella obtingué la votació més nodrida: 3.337 vots. Cf. A. DUARTE, *Possibilistes i federals*, p. 130. P. ANGUERA, *L'ombra*, p. 41.

29. «Diario de Reus» (28-VII-1889), ps. 1-2.

que conduí a una situació de permanent desgavell econòmic. La sensació de precarietat i desesma col·lectiva s'exacerbà amb els efectes de la paralització de la indústria tèxtil. La crisi de sobreproducció encetada el 1880 incidí en uns moments que es feia patent el lent declinar de la filatura i el tissatge tradicionals a causa de l'obsolescència tecnològica i de les limitacions comarcals d'aigua i carbó.³⁰

Catalanisme i possibilisme coincidiren en les línies fonamentals d'un projecte que contemplava la conquesta del poder municipal, i el control de tota mena de societats econòmiques, per tal de modernitzar les infraestructures; fer gestions per portar aigua a la ciutat; fer el ferrocarril que havia d'enllaçar Reus amb Móra la Nova; construir, des de la Companyia Reusenca de Tramvies, el carrilet que lligués la ciutat amb el seu port natural, Salou; o, en fi, protegir, en dura competència amb Tarragona, el comerç i la indústria locals. Des de maig de 1895, la complementarietat de l'acció administrativa del republicanisme conservador i del regionalisme es mostrarà en tota la seva plenitud. L'aparició de la fil·loxera a les vinyes reusenques va fer que Pau Font de Rubinat, dirigent catalanista i un dels principals propietaris afectats, coincidís amb Ramon Mayner i Josep Vidiella, destacats possibilistes i amos dels principals magatzems de vins de la ciutat, en la denúncia de les actituds apàtiques dels pagesos — *«nuestros agricultores se hallan muy apegados a la rutina y en general son incrédulos y refractarios a toda innovación»* — i en un mateix pla d'actuació municipal per a combatre els efectes de la plaga.³¹ En aquest sentit el cas de Reus revesteix característiques difícilment extrapolables al conjunt de la dinàmica catalana. Fonamentalment, pel fet que aquí, malgrat les prevencions envers el sistema de representació restauracionista i els obstacles inherents a tota empresa peonera, el nucli catalanista fou dels primers a copsar la utilitat de l'activitat electoral.³²

El caràcter intervencionista del catalanisme i el fet que regionalistes i possibilistes cacesin en el mateix vedat sociològic feia que uns i altres estiguessin condemnats a competir o a entendre's. La polarització que, en nom de l'autonomia municipal, es va donar entre conservadors, d'una banda, i liberals, catalanistes i possibilistes, de l'altra, va facilitar que la competència es reservés per al terreny de la política no local.³³ La voluntat de mantenir l'entesa municipal va fer que els possibilistes resistissin sense gaire dificultats les escomeses conservadores destinades a quebrar la coalició. Així, per exemple, en el decurs de l'Assemblea Catalanista a Reus, el 1893, els conservadors posaren en relleu l'abrandat discurs nacionalista d'Antoni Serra i el contraposaren al patriotisme

30. A. DUARTE, *Possibilistes...*, ps. 65-67 i 215 i ss.

31. «Las Circunstancias» i «La Autonomía» (31-V-1895), p.2. La preocupació dels possibilistes per la fil·loxera es detecta des dels primers anys vuitanta i s'expressà a través d'un seguit de col·laboracions periodístiques d'homes com Antoni de Magriñà o Joan Miret; cf. «Las Circunstancias» (6 i 20-II-1880), p. 3, i (2; 3-VIII-1888), p.1.

32. Ja el 1880, el destacat catalanista Bernat Torroja es postulà, sense èxit, com a diputat provincial per Móra d'Ebre; cf. «Las Circunstancias» (19-IX-1880), p. 3.

33. La coincidència al voltant de l'estratègia administrativa va fer que republicans i catalanistes fossin objecte de la crítica conjunta dels conservadors. Crítica que va tenir en la premsa satírica un vehicle eficaç d'expressió. Així, els conservadors editaren «La Chicharra» per atacar catalanistes i possibilistes, mentre que aquests creaven «La Tos» per respondre en el mateix terreny. Cf. Marc FERRAN, *op. cit.*, ps. 40-41 i 45-47.

espanyol dels possibilistes. Aquests respongueren relativitzant les paraules de Serra i acusant els caps conservadors Carles Roig i Jeroni Marín de manipuladors.³⁴

Si al municipi la preservació de l'entesa obligava els possibilistes a mostrar-se comprensius, a insistir en allò que els unia i no en allò que els enfrontava als catalanistes, en l'àmbit català la reflexió ideològica es mostra clarament hostil. Aquesta hostilitat es va fer més punyent a partir de la celebració de les Assemblees Catalanistes de Manresa, el 1892, i de Reus. L'argument central amb què combateren el regionalisme, entre 1892 i els anys de les crisis colonials, fou, sobretot, el de l'amenaça de disgregació de la unitat nacional espanyola que comportava la concreció de les tesis catalanistes i el del caràcter retrògrad de les seves propostes d'organització social: «*Vano y pueril empeño, puesto que la vida de los pueblos se ajusta a las corrientes e ideales de cada época y la nuestra, la que vivimos, no tiene semejanza alguna con aquellas que desearian restablecer. Así lo comprenden la inmensa mayoría de los catalanes, que si bien son amantes del terruño, de la tierra que nacieron, entusiastas por los recuerdos de un pasado glorioso, no pueden admitir disgregaciones, diferencias y distinciones que le separan de la patria común, ya que a su unidad y engrandecimiento han contribuido todas las regiones de la península. Catalunya desea, al igual de las demás provincias, que renazcan a impulsos de sabias leyes, las fuentes de riqueza y prosperidad, que se vigoricen nuestras industrias, que se fomente la agricultura y el comercio, pero sin exclusivismos, y siempre bajo la égida de la bandera nacional que ha de ondear junto a las rojas barras de Aragón.*»³⁵ Els escrits dels publicistes reusencs o els patriòtics discursos de Castelar ompliren les planes de «Las Circunstancias» d'al·lusions a la bandera, la llengua i la legislació civil. Tots els grans símbols que s'usen en el conflicte entre el naixent catalanisme i l'estat apareixen profusament en la premsa possibilista i ho fan amb un sentit inequívocament espanyolista.³⁶ En definitiva, de manera paral·lela als intents d'evitar el conflicte directe amb els catalanistes reusencs —per tal de preservar l'estratègia municipal— els possibilistes assumeixen la retòrica espanyolista sense complexos, la fan seva al costat de la dicotomia democràcia/reacció o clericalisme. I la fan servir, en el fons, per menar una lluita subtil per l'hegemonia social al si de la ciutat i, més concretament, per a presentar-se com l'expressió política dels segments més dinàmics de la burgesia mercantil i industrial; aquells, pensen, que es mostren més indecisos davant d'un catalanisme que, en posar en qüestió la vertebració unitària de l'estat, podria resultar contraproduent per a les perspectives de creixement i modernització econòmica de la ciutat. La designació, el 1899, de Pau Font de Rubinat com a alcalde de reial ordre, per iniciativa del gabinet encapçalat per Francisco Polavieja, acabaria traient eficàcia a aquesta mena de raonaments.

Dos escrits teòrics de Josep Güell i Mercader

Allunyat del nucli possibilista reusenc i havent-se quedat —des de 1894, amb l'entrada de bona part de la direcció castelarina a la política dinàstica—

34. «Las Circunstancias» (26 i 30-V i 1-VI-1893), ps. 1-2.

35. «Las Circunstancias» (2-VI-1892), p. 2.

36. Cf. per exemple, «Las Circunstancias» (30-VIII-1893), p. 3, i (27-III-1897), p. 3.

sense un partit estatal realment operatiu, l'evolució ideològica de Josep Güell constitueix un bon exemple de la capacitat de seducció que el catalanisme exercia sobre una bona part dels intel·lectuals de tradició republicana.

El 1889, Güell publicà, a la impremta de La Renaixensa, l'opuscle *Lo regionalisme en la nació*.³⁷ Les primeres afirmacions de Güell anaven dirigides a constatar que era propi de l'època que els havia tocat viure la lluita de tots els pobles contra la centralització. Han passat els temps en què el cosmopolitisme dominava la vida política i intel·lectual. Tret característic de l'Europa del segle XIX, especialment després de 1848, el cosmopolitisme ha esdevingut una virtut infecunda. El regionalisme, concreció recent del particularisme secular, n'ha pres el relleu. El prohoms republicà no tenia cap dubte que Espanya era la nació, i que Catalunya era una regió. Més encara, assegura que, al marge dels afectes locals, la veritable pàtria de tots els catalans és Espanya. Les regions, certament, tenen dret a defensar els seus usos, costums, llenguatges, història i interessos materials. Però, Espanya, tot i que alguns exagerats, «en los poetas especialmente», comencin a predicar el contrari, no es pot qüestionar. I no s'ha de trencar perquè «no es un producte artificial de l'arbitrarietat ni de la conquesta, ni de imposicions sistemàtiques; sinó de felissas conjuncions de fets històrics y de circumstancies etnogràficas, que, creant interessos, lligantlos y barrejantlos, ha fet de la unitat territorial y política condició de vida y d'avansament pera tots los pobles de la península ibérica». Güell idealitza la història d'Espanya; força el passat per afirmar que hi ha hagut absorció. Un únic episodi desentona en aquesta trajectòria: «l'atveniment d'una dinastia completament estrangera». Però tant la monarquia borbònica com l'Església —l'altre agent de «lo moviment d'exagerada concentració de la vida del país»— són, el 1889, «dèbils i poc preocupants».³⁸

Quin paper, doncs, tenen els regionalismes? Güell respon amb una afirmació que ens remet, sense esmentar-la, a l'obra *Lo catalanisme*, que, tres anys abans, havia tret a la llum Almirall. Cada regió, diu, intenta imposar la seva manera de ser a la resta de regions. Si això es fa dins la unitat nacional i per la via legal els efectes són positius. I ho són perquè triomfa «l'esperit de aquella regió que [...] se mostri mes expansiu, mellor reflecti las necessitats del moment històric, mellor solució ofereixi al problema plantejat y que mes afecti los grans interessos de la nació».³⁹ L'aportació de Güell, doncs, respon, des de la fidelitat al projecte democràtic espanyol, a la impregnació ambiental de les idees regionalistes. Les seves tesis, que volen menar a una actuació pràctica i defugen les generalitzacions, constitueixen la reflexió més sistemàtica d'un possibilista sobre la qüestió catalana i mostren el sostre al qual podia arribar, a l'entrada de la darrera dècada del Vuit-cents, el republicanisme conservador enfrontat al tema del catalanisme.

L'evolució personal de Güell, que no pas la del possibilisme, es pot constatar en el segon dels fulletons que dedicà al tema. El 1902, publicava *Als republicans catalans, una advocació per una política purament catalana*. Aquest text, el darrer

37. J. SANTASUSAGNA, *Reus i els reusencs...*, ps. 142 i 145 i ss.

38. J. GÜELL, *Lo regionalisme en la nació* (Barcelona 1889), ps. 5 a 21.

39. *Ibid.*, p. 8.

de la seva producció escrita, tenia la finalitat de desmuntar els arguments que sostenien «l'aversió que molts demòcrates y republicans mostren al regionalisme y al catalanisme». L'autor entenia que la participació de tradicionalistes i clericals en el catalanisme més que un motiu de blasme era una mostra de les virtuts integradores dels ideals nacionalistes. L'autonomia de Catalunya podia unir en un mateix moviment els republicans amb els seus enemics, cloure un segle de guerres civils i projectar les energies socials cap a uns objectius compartits de redreçament col·lectiu. Per donar solidesa a la seva posició, Güell fa ús dels punts de vista de Pi i Margall, del qual tan distant s'havia mantingut en les tres darreres dècades, en el sentit que «es preferible una monarquía federal a una república unitaria». Amb una Catalunya autònoma, afegeix, poc importaria si el poder central pren la forma monàrquica, perquè la vida a l'interior del Principat seria plenament republicana. La influència de *Lo catalanisme* es torna a fer patent en aquesta darrera afirmació, però ara la perspectiva d'anàlisi ha canviat radicalment. Si el 1889 era Espanya, el 1902 passa a ser Catalunya; si a *Lo regionalisme* es tractava d'integrar el particularisme al discurs republicà conservador, a *Els republicans* es tracta de combatre, des del catalanisme, l'hostilitat dels republicans a la cultura nacionalista.⁴⁰

L'esquerra republicana i l'autonomisme

A diferència dels possibilistes, els republicans federals i autonomistes no van estar condicionats, en la seva relació amb el catalanisme, per la competència o la col·laboració en el terreny electoral. Tanmateix, la interacció en l'àmbit de les idees fou molt gran. Les primeres passes del catalanisme havien estat saludades com la concreció del sentiment contrari a l'estat unitari i absorbent. Hostilitat que, per als republicans autonomistes, estava en l'arrel del consens social que s'havia forjat al voltant de les idees federals. Per això mateix, no és estrany trobar destacats federals en el si de l'Associació Catalanista. Com ja s'ha dit, Guasch i Soler formaren part del nucli impulsor de l'ACR. I, per bé que aviat van mostrar la seva preocupació per l'evolució programàtica de l'entitat —«*el catalanismo, más que un partido, es una aspiración, y que, por lo mismo, debe adoptar una política de atracción, de prudencia y de tolerancia, que dista mucho de ser la que siguen esos regionalistas...*»—,⁴¹ mai no deixaren de participar en mítings i d'adoptar, amb les seves intervencions, una nota de radicalitat democràtica i autonomista. Un bon exemple ens el facilita el míting de protesta «*ante el nuevo Código Civil*» que, sota la presidència de Bernat Torroja, es va fer l'abril de 1889. Mentre Soler rememorà les humiliacions patides pels catalans des dels temps de Felip V, Guasch afirmà que «*Cataluña [...] ha tenido siempre*

40. J. GÜELL, *Als republicans catalans* (Reus, Associació Catalanista de Reus, 1902).

41. L'afirmació fou feta per Guasch en el decurs de la campanya electoral, per a la Diputació Provincial, de setembre de 1886. Cf. «Las Circunstancias» (2-IX-1886), p. 1.

condiciones para constituir nacionalidad ya unida a Aragón, ya separada de ella y más que por todo, bajo el punto de vista de su legislación foral.⁴²

Tanmateix, també en aquest cas s'ha de ser rigorós amb la cronologia. I, si bé hom pot detectar una bona sintonia en els anys vuitanta, de la mateixa manera és ben visible la ruptura que es dona en els anys noranta.⁴³ Certament, cap a finals de segle es van donar episodis puntuals que afavoriren el retrobament. En podríem esmentar dos exemples. El primer, per la tardor de 1898, en un context presidit per l'impacte del desastre colonial i arran de la campanya pel concert econòmic entre la província de Barcelona i l'estat, quan els republicans autonomistes recuperaren l'interès per un moviment que, malgrat el seu accidentalisme pel que feia a la forma d'estat, podia arribar a plantejar amb eficàcia la crítica al sistema vigent de representació.⁴⁴ El segon, l'entesa momentània que, el 1899, es registrà entre el nucli de joves literats modernistes de Reus i el periòdic «La Autonomía». Des de 1894, Josep Aladern (Cosme Vidal i Rosich) i Màrius Ferré havien publicat alguns escrits a l'òrgan esquerrà. A poc a poc, Litrán obrí les planes del diari a les col·laboracions, entre altres, de Pere Cavallé, Rómul Salleres, Hortensi Güell (fill de Josep Güell), Antoni Isern i Plàcid Vidal. Pel gener de 1899, aquestes aportacions poètiques i assagistes donaren lloc a una secció setmanal: *Los viernes de La Autonomía*. Les diferències de sensibilitat i la contraposició d'objectius van fer que aquesta entesa entre avantguarda cultural i avantguarda política es resolgués, abans de sis mesos, amb la desaparició de les pàgines del diari de les signatures esmentades. Encara que breu, la contribució modernista va permetre de normalitzar la presència del català a les pàgines culturals de la premsa republicana i bastí un món de referències ideològiques i de contactes personals que reapareixen, en la primera dècada del segle XX, per donar lloc al Foment Republicà Nacionalista.⁴⁵

En qualsevol cas, ambdós episodis, de curta durada, no alteraren l'aversiò creixent de l'esquerra democràtica pel catalanisme. Una aversiò en el desenvolupament de la qual tingueren un paper fonamental els nous caps de l'esquerra federal, populista i anticlerical que aterraren a Reus i posaren en qüestió el lideratge de Guasch i Soler: des d'Ignasi Bo i Singla, un dels joves que amb més decisió s'oposava a la direcció que Vallès i Ribot imprimia al federalisme català, fins a Cristóbal Litrán, director de «La Autonomía», i conspicu representant de l'anticlericalisme més furibund. Una ruptura, en fi, que s'argumentà amb dues idees molt clàssiques. Per un costat, l'antinòmia entre l'anticlericalisme republicà i el reaccionarisme regionalista. Per l'altre, i al meu entendre, l'element central, la denúncia dels criteris d'identificació i cohesió grupal que proposava el catalanisme.

La denúncia del clericalisme regionalista fou una constant. L'assistència corporativa a missa dels delegats a les assemblees catalanistes, el paper representat

42. «Las Circunstancias» (2-IV-1889), ps. 1-2. J. TOUS, *op. cit.*, ps. 74-79.

43. La datació d'aquest canvi coincideix, en línies generals, amb l'apuntada per Gabriel i Marfany, *cf.* nota 3.

44. «La Autonomía» (22 i 25-X i 3-XI-1898), ps. 2 i 1.

45. Cf. À. DUARTE, *Possibilistes...*, ps. 172-179. Entre 1894 i 1896, Màrius Ferré també col·laborà al setmanari humorístic «La Trompeta», *cf.* M Ferran, *op. cit.*, ps. 50-51. El vincle entre l'experiència de l'any 1899 i el FRN podria exemplificar-se en la persona de Pere Cavallé. Per al nucli modernista, *cf.* M. SUNYER, *Els marginats socials en la literatura del grup modernista de Reus* (Tarragona 1984).

pel canonge Collell o pels jesuïtes «*de sotana y levita*», foren delatats des de les planes de «La Autonomía».⁴⁶ La revitalització de les societats lliurepensadores, de les agitacions anticlericals i dels contactes amb Las Dominicales del Libre pensamiento i amb Fernando Lozano adquirien, d'aquesta manera, una utilitat molt concreta en relació amb els combats ideològics menats contra els regionalistes.

Això no obstant, la principal denúncia que s'expressava contra el catalanisme arrencava de la repugnància amb què els federals valoraven els criteris de cohesió nacionalista i la seva projecció en un disseny alternatiu de política estatal. Per als republicans autonomistes, el catalanisme pretenia una reorganització de la vida política o social, a Catalunya i arreu d'Espanya, des del miratge d'un passat obsolet: les antigues regions. Com a alternativa, proposaven la recuperació de la lògica individualista i municipalista de la tradició democràtica federal —«*porque parte el federalismo del hombre, y las colectividades han de participar de la índole esencial de sus elementos*». Allò que els era filosòficament inadmissible era que la lliure voluntat dels ciutadans, que la voluntat popular que s'expressava naturalment en el municipi, pogués entrar en contradicció, ser condicionada, o fins i tot anul·lada, per una col·lectivitat —la nació catalana— que acabava convertint-se en un organisme viu dotat de destí propi; «*sin nación —deien—, el compuesto de provincias y regiones, sin provincias, el compuesto de municipios, puede concebirse el municipio; lo que no puede concebirse es la nación y la provincia sin el municipio. Son, pues, la nación y la provincia instituciones artificiales; natural, y muy natural, el municipio*».⁴⁷

En aquest context cal interpretar tant les acusacions d'egoisme fetes als catalanistes —«*Nosotros [...] queremos la autonomía no solo para Cataluña, sí que también para todas las regiones españolas, aún más para todos los organismos humanos*»—, com les reticències mostrades davant les propostes de normalització lingüística. Convé aclarir que destacats federals —els mateixos Guasch, Soler o Nougués— no tenien cap inconvenient, ben al contrari, a l'hora d'usar el català per escrit i, sobretot, en els actes públics. De fet, van poder copsar la utilitat que tenia per a superar el localisme republicà. Un dels grans problemes de l'autonomisme reusenc havia estat la incomunicació amb el rerepaís. Quan, el 1897, des del CRDA i des de la nounada Fusió Republicana malden, amb èxit, per estendre l'organització republicana unitària, ho fan en català. Però també és ben cert que les afirmacions hostils a la imposició de la llengua comencen a proliferar. Pel febrer de 1897, «Lo Somatent» publicava un provocatiu solt: «Ahir acaba la temporada de Carnaval d'enguany. Per lo tant tenim un viu interès en avisar a nostres apreciats colegas locals de "La Autonomía", "Diario de Reus", "Liberals de Reus", "Crónica Reusense", "Las Circunstancias" y "Eco del Centro de Lectura" que's treguin la disfressa castellana que portan si es que no volen fer riure al poble català en perjudici de sa serietat.» La resposta de «La Autonomía», que ve a coincidir de ple amb afirmacions similars que sorgeixen en aquells anys des de l'esquerra del federalisme, consistí en afirmar que «*no llevamos, en cuanto a nosotros toca, disfraz castellano, ni entendemos porque* [sic]

46. «La Autonomía» (27-IV-1897), p. 2, i (5-XI-1899), p. 2.

47. «La República Federal» (16-IX-1893), p. 2.

razón hemos de escribir en catalán». «*Tan imposición nos parece eso como la que con el llamado idioma oficial ejercen los gobiernos centralistas*». L'objecció neix del rebuig a l'adopció d'uns criteris de cohesió lingüístics.⁴⁸ El republicanisme havia optat per altres regles de relació interna —l'adscripció a un projecte democràtic dotat, amb major o menor grau, de dosis de reformisme social— i veien amb temor l'èxit creixent de les noves modalitats d'identificació col·lectiva; més encara quan, com es veurà ben aviat, aquestes modalitats mostraran una gran capacitat d'atracció en amplis cercles de la democràcia catalana.

S'ha insistit, habitualment, en la hipòtesi que fou el pas de l'hegemonia almiralliana a la direcció pratiana allò que, per simplificar, explicaria el conflicte entre republicans i catalanistes. Hi ha, també a Reus, abundants acusacions de reaccionarisme ideològic en relació amb el regionalisme. Santasusagna recordà que «el catalanisme era mirat, anys enrera a Reus, com un ideal reaccionari, fins i tot clerical». «Els catalanistes actuants reusencs no eren gent indicada per a contradir aquesta creença.»⁴⁹ Al meu entendre, a aquesta prevenció se n'hi afegia una de més profunda. Aquella que partia de la constatació del progrés d'uns criteris d'identificació nacionalistes. El 1905, el setmanari nacionalista «Pàtria Nova» publicava un solt aclaridor de les conseqüències últimes d'aquesta lògica: «Copiem de "El Eco de Badalona": "*La prensa barcelonesa ha dicho que el indiscutible candidato de Lerroux para ocupar la primera tenencia de alcalde del futuro Ayuntamiento de Barcelona es el Señor Giner de los Ríos, habiendo de resultar inútiles cuantas gestiones se hagan en otro sentido, pues el señor Lerroux no está dispuesto a ceder por nada ni por nadie. Añádase que otro de los que trata de favorecer con una de las principales brevas concejiles será el señor Pinilla. Y susúrrase también que ocuparán tenencia de alcaldía los señores Odón de Buen y Zurdo de Olivares. Nada, que entre castellanos anda el juego, en la misma capital o sea en el mismo carazón, en el mismo centro de la tierra catalana. Es decir que no somos nada dentro de casa.*"» «Pàtria Nova» reblava el solt amb un comentari de collita pròpia: «Però vosaltres no podeu dir res, perquè mansament vos ajupiu a usar una llengua forastera.»⁵⁰ És clar que el to del solt resta condicionat per les lluites polítiques a la Barcelona d'aquells anys, per l'enverinada dinàmica d'enfrontaments entre lerrouxistes i lligaires. Però, malgrat tot, es fa evident una doble desqualificació. S'exclouen de la comunitat ideal els polítics de procedència no catalana, obviant el fet que homes com Buen o Zurdo havien tingut un paper molt destacat en les lluites democràtiques de la darrerria del Vuit-cents. I s'avança en un segon nivell: l'idiomàtic. Els autèntics catalans són aquells que, a

48. «La Autonomía» (24-II-1897), p. 3. El mateix tipus d'argumentació usaran els federals barcelonins contraris a la declaració del català com a llengua oficial del Centre Federal o els tarraconins que, el 1904, s'oposaren a la pretensió de catalanitzar el periòdic «La Avanzada», cf. À. DUARTE, *El republicanisme català a la fi del segle XIX* (Vic 1987), ps. 111-114; A. SALLÉS, *Antoni Rovira i Virgili: teoria i pràctica de Catalunya*, pròleg a la reedició del *Resum d'història del catalanisme* [1936] (Barcelona 1983), p. VI; i A. BLADÉ, *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps* (Barcelona 1984), p. 45. Per a contextualitzar la crisi del federalisme tarraconí resulten fonamentals les planes que hi dedica Mercè Costafreda a *Orígens del catalanisme a Tarragona, 1900-1914* (Tarragona 1988), ps. 79-84.

49. J. SANTASUSAGNA, *Contra els tòpics* (Reus 1985), p. 52.

50. «Pàtria Nova» (21-XII-1905), p. 292.

més d'haver nascut al país, exerceixen com a tals. L'ús públic, en aquest cas periodístic, de la llengua pròpia esdevé el paradigma de l'exercici conscient i militant de la catalanitat.

Les prevencions d'alguns elements de l'esquerra republicana no mancaven, doncs, de fonament. Amb el trànsit del patriotisme regional —sentiment i «*aspiración*» àmpliament compartits, gosaria dir que unànimes— al nacionalisme —que, en rigor, no concerneix més que una part de la comunitat—, el republicanisme es veu obligat a triar. Pot optar entre rebutjar el principi d'una identitat nacional que condicionava la doctrina de la lliure voluntat popular o redefinir les seves estratègies autònomes i acoblar-les a la lògica, que tant d'èxit començava a tenir, del modern nacionalisme. La situació de fluïdesa que caracteritzà la fi de segle a Catalunya i a Espanya, la pluralitat de la tradició republicana reusenca i el relleu generacional que es detecta en aquells anys, van permetre la coexistència en el temps d'opcions ben diferenciades i, també, de ràpids canvis d'actitud. Tot plegat fa difícil d'establir amb claredat les continuïtats i les ruptures. El nacionalisme republicà de la primera dècada del segle XX aplegarà, a Reus, gent procedent del possibilisme i del federalisme. Però també el radicalisme lerrouxista serà format per individus que provenien d'ambdues famílies republicanes. El que ara els separa no és ni la fidelitat a les fraccions del Vuit-cents ni, tampoc, el fet que uns siguin més catalans o demòcrates que els altres. Allò que els distancia ideològicament ha passat a ser el fet que, mentre els uns continuen entenent que definir-se com a republicans és prioritari, previ a qualsevol altra consideració, els altres han decidit de convertir la catalanitat en l'argument privilegiat d'identificació i de projecció col·lectiva en la vida ciutadana.